

Csicsay Alajos

Néhány szó a Szaharáról és környékéről

Az előző fejezetben futólag megemlítettem, hogy Balázs Dénes *A sivatagok világa* című könyvében több térképet is közöl, melyeket érdemes alaposabban átböngészni. Azt már *Az esőerdők világáról* írt könyvében is hangsúlyozta, hogy azok az egyenlítő mentén jöttek létre, ahol délben a napsugarak merőlegesen esnek a földre, a csapadék évi átlaga 1 500–10 000 mm, és a napi átlaghőmérséklet is a legkedvezőbb, azaz 22–27 °C. A sivatagok viszont a Rák- és a Baktérítő mentén és azokon túl terülnek el a Föld összes kontinensén. Azonban rájuk vonatkozóan nem beszélhetünk sem évi átlagcsapadékról, sem pedig napi átlaghőmérsékletről, mert ezek sivatagonként lényegesen eltérnek egymástól. Főleg, ha elfogadjuk, hogy az Antarktisz a maga 14 200 000 km² területével is egy óriási, ráadásul a világ legnagyobb sivatagja, és az Arktiszon is 13 900 000 km²-nyi a sivatagok kiterjedése, akkor a Szahara a maga 9 400 000 km²-ével a harmadik helyre szorul vissza. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. Tévedett volna Balázs Dénes, amikor könyvében a Szahara területét kerek 9 000 000 km²-nek tünteti fel, vagyis 4 000 km²-rel kisebbnek, mint amekkora? Egyáltalán nem. Ugyanis a sivatagok, így a Szahara területe is állandóan növekedik. „Legnagyobb része, a közfelfogással ellentétben harmada (kő- és sziklasivatag) és nem erg (homoktenger). A Szahara a helyi mezőgazdasági módszerek miatt a kiszáradó füves területeket bekebelezve délnek terjeszkedik, egyes becslések szerint akár évi 48 kilométert is halad Afrika belseje felé” (web 1). Immár uralma alatt tartja a kontinensnek az egyharmadát. Az általa elfoglalt területek előbb félsivatagokká válnak, s csak később sivatagosodnak el teljesen. „A Szahara valamikor a mainál sokkal nedvesebb volt; benne legalább az utolsó jégkorszak óta élnek emberek. (...) A mai Szahara azonban vegetációban szegény, kivéve a Nílus völgyét és az oázisokat – több mint 90 ezer van belőlük – és az északi fennsíkokat, ahol olyan mediterrán növényeket termesztnek, mint az olajfa. A Szaharában ma is több mint 2,5 millió ember él, a legtöbb Egyiptomban (meg ne tévesszen bennünket, ők nem a Nílus völgyének a lakói, Cs. A.), Mauritániában, Marokkóban és Algériában” (web 2). Itt vetődik fel a kérdés, hogy hány és mely államok területéhez tartozik Szahara. Összesen tíz osztozik rajta. Nyugaton Nyugat-Szahara, északon Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, délen Mauritánia, Mali, Niger, Csád és dél-keleten Szudán.

Forrás: De la Torre Krisztina

Az imént szóba hoztam a félsivatagokat. Azok olyan több száz kilométer széles, de száraz, füves területek, amelyek átmenetet képeznek az afrikai sivatagok és a szavannák, az amerikai kontinenseken az ottani sivatagok és a prérók, Ázsiában pedig a sztyeppek és szintén az ott elterülő sivatagok között, amelyek leginkább az emberi tevékenység, például az esőerdők kivágása, a termőföldek és az állattenyésztés rohamos növelése miatt jönnek létre. Ugyanis az egyre gyérülő növényzet a talajban nem képes megtartani a vizet, a párolgás mindjobban felgyorsul, aminek a következménye pedig az, hogy tartóssá válik rajtuk a szárazság. De van még egy valami, amit itt, a Kárpát-medencében is már régóta tapasztalhatunk.

Forrás: De la Torre Krisztina

Az 1950-es évek közepéig nálunk kisparcellás növénytermelés folyt, azaz külterjes gazdálkodás, aminek része volt a háziállatok legeltetése is. Az említett évtized közepén kezdődött el a szövetkezetesítés és az állami gazdaságok létrehozása, az úgynevezett nagyparcellás növénytermesztés. A pár holdas vagy csak négyszögöles szántóföldek közül eltűntek a barázdák, a mezőkről a jellegzetes botló-fűzek, a dűlőket övező több fa- és cserjesorból álló széles mezővédő, más néven széltörő sávok. A falvak határában lévő réteket, legelőket felszántották, a folyók menti árterületeket, a mocsaras részeket lecsapolták, és bevonták őket a növénytermelésbe. Hosszúra nyúlna a mondanivalóm, ha felvázolnám, miként változott meg a talajművelés módja, és mennyiben járul az hozzá a nálunk is egyre jobban észlelhető klímaváltozáshoz. Már az 1970-es évek végén és a '80-as, '90-esekben nem egyszer láttam, hogy a még kopár szántóföldek fölött szabadon száguldó szél porfelhőket kavart fel és messzire sodorta el őket. Az egy más, de az okfejtésemmel mégis összefüggő téma, hogy a gépi talajművelés, a műtrágyák túladagolása, az egyre hatékonyabb gomba-, rovarölő- és gyomirtószeres használata, valamint a rácsálók vegyszerekkel történő pusztítása, továbbá a növénynemesítés óriási módon megnövelte a termés hozamot, de ugyanakkor kimutathatóan leromlott a termőtalaj szerkezete, pusztulófélbe került a nélkülözhetetlenül fontos mikrovilága. De ugyanúgy a mezők gazdag biodiverzitása is. Amit viszont ma már kevesen tudnak, hogy az én nemzedékem tagjai, a 70-80 év feletti, és az utánunk jövő falusi fiatalok, a mezőgazdaság ipari termeléssé való átalakítása következtében fölösleges munkaerővé váltunk. Ezért kellett, hogy ipari szakmákat tanuljunk vagy technikus, mérnöki, humán értelmiségi pályára lépjünk. A helyben maradottak életszínvonala viszont fokról fokra növekedett és végül meghaladta a városokba költözőtét. Mégis az lett a végeredmény, hogy a teljesen átépített falvakban egyre

nagyobb méreteket ölt az elnéptelenedés. Ráadásul már a Kárpát-medence országaiból a külföldre való elvándorlás is régen elkezdődött. Sajnos úgy tűnik, hogy a helyzet visszafordíthatatlanná vált. Egyelőre azokkal a körülményekkel vagyunk kénytelenek megbékélni, melyeknek a kialakulása 6 -7 évtizeddel ezelőtt kezdődött el.

Ha mélyebben belegondolunk, hasonló folyamatok játszódnak le azon földrészek területein, melyeken néhány évtizeddel ezelőtt új államok kezdtek kialakulni. Amelyekről mi annak idején azt tanultuk, hogy ott nyomorúságos körülmények között, gyarmati és félgymati sorban, kegyetlenül elnyomott népek élnek. Arról, hogy valójában milyenek lehetnek azok a „körülmények”, nekünk, a II. világháborút és az azt követő éveket átélő gyerekeknek, volt némi fogalmunk. Dukkoltunk a gyarmatbirodalmi népek felszabadító mozgalmak, háborúik győzelmének, és örültünk az általuk kivívott eredményeknek. Függetlenné vált államaik lakossága mint fejlődő országok népei kerültek be nálunk az iskolai tananyagba. Arról viszont halovány dunsztunk sem volt, szerintem sokaknak manapság sincs, hogy azok a „felszabadult népek” hányféle nyelven beszélnek. Kik náluk a nemzeteket, illetve az államalkotó többséget alkotók, és kiket sorolnak a megszámlálhatatlanul sok etnikumot, esetenként rasszokat magukba foglaló, a végtelenségig lebecsült népcsoportok közé. Némelyik szaharai országban máig folyik a rabszolga-kereskedés.

Most ezen országok népei próbálnak valamilyen jobb megélhetési lehetőséget keresni maguknak. Mivel odahaza Afrikában és Ázsiában szinte semmi esélyük sincs rá, ezért az iparilag fejlett nyugat-európai országok és Észak-Amerika felé veszik az irányt. Bonyolítja a helyzetüket, hogy semmilyen szakképesítésük sincs, ráadásul teljesen más a felekezeti hovatartozásuk, kultúrájuk, szokásaik, mint azon országok lakosaié, amelyek között új hazát szeretnének találni maguknak és a hozzátartozóiknak. Az sem világos az egyszerű európaiak előtt, hogy melyek és hol találhatóak azok az országok, amelyekben a közjük keveredni akarók eddig éltek.

Forrás: De la Torre Krisztina

Azonban mindet felsorolni szinte képtelenség, ezért csak a Szahara déli országait próbálom meg futólag bemutatni. Azt már tudjuk, hogy mekkora e sivatag területe, azonban azt még nem írtam le, hogy a (nyugat-keleti) hosszúsága 4 800 km, (az észak-déli) szélessége pedig 1 800 km. Én valamikor hatalmas, kibíratlanul forró homokdűnékkel teli síkságnak képzeltem el. Amikor viszont Egyiptomról tanultam az iskolában, megemlítette a tanítónk, hogy Afrika leghosszabb folyója a Nílus, ami a Szaharán keresztül folyik és ömlik bele a Földközi-tengerbe. Ma már azt is tudhatjuk, hogy nemcsak Afrikáé, hanem az egész Földé is az, a maga 6 650 kilométerével, ám a legújabb mérések szerint – az is lehet, hogy még mindig csak becslések alapján – megközelíti a 7 000 kilométert. Ám korántsem síkság a Szahara, mert több hegy és hegység emelkedik ki belőle, és sok közöttük a vulkáni eredetű. A legmagasabb hegycsúcs a 3 415 m magas Emi Koussi a Csádi Köztársaság területén található, a legalacsonyabb mélypont pedig -132,9 m a Kattara-mélyföld Egyiptomban.

Forrás: De la Torre Krisztina

Az északi államok tengerpartjai bőven látogatott üdülőhelyek, és a kíváncsi turisták gyakran tesznek „felfedező” kirándulásokat a sivatagokba. Sőt olyan szerencsében is részesülhettek, hogy találkoztak ott bennszülött kereskedőkkel, akik révén hozzájutottak „értékes” szuvenírekhez. Itthon aztán eldicsekednek vele, hogy megtapasztalták, milyen a sivatag, és hogyan élnek a sivataglakók. De sajnos fogalmuk sincs arról, hogy milyen lehet az élet a sivatag belsejében – erről majd egy további fejezetben szeretnék beszélni. Előbb azonban vegyük szemügyre azon országokat, melyeknek irányába terjeszkedik a sivatag.

Kezdem hát nyugatról kelet felé haladva az elsővel, azaz Mauritániával, melynek a területe 1 030 000 km², miáltal a világ 30. állama. Ennek ellenére a népsűrűsége 5 fő/km², mégsem mondhatnánk, hogy gyéren lakott országról lenne szó. Ezelőtt 20 évvel a lakossága nem érte el

még a 3 milliót, mára már 5 milliónál tart. A lakosságának több mint 80%-a mauri, azaz mauritániai berber, akik az Atlanti-óceán közelében torlódtak össze, ahol kedvezőbbek az éghajlati viszonyok. A többi 5 etnikuma közül egyik sem éri el a 10%-ot, és javarészüik állattenyésztő, nomád életet él. A csecsemőhalandóság 75,25%. Az írástudatlanok aránya 65,5%, a vallásoké: 99% szunnita mohamedán, 1% egyéb. Az állam hivatalos nyelve az arab. Az ország „felszínének túlnyomó része a Szaharában terül el, északi és keleti részét kopár homokkő fennsíkok alkotják, amelyeket réteglépcsők és kiemelkedő szigethegyek tagolnak” (web 1). Ami érdekes lehet számunkra, legalábbis nekem mint biológia szakosnak az, hogy bár az ország régebbi vadállományát alaposan megritkították a vadászok, az 1960-ban kivívott függetlenség óta nagy gondot fordítanak a természetvédelemre a helyiek. Olyannyira, hogy nemzeti parkot is létrehoztak, melynek területén számos madárfaj található, és vonulásaik idején itt pihennek meg Európa nyugati felén fészkelő madarak is.

A következő állam Mali, hivatalos nevén Mali Köztársaság. Ez ma a világ egyik legszegényebb állama, területe 1 248 574 km², melynek 65%-a sivatag, illetve félsivatag. Lakosainak száma 20 év alatt 11 500 000-ról 21 500 000 főre emelkedett, azaz mintegy 10 millióval gyarapodott. Lakói több mint 30 népcsoporthoz tartoznak, mintegy 80%-uk bambara nyelven beszél, ami az egyik közvetítő nyelv is az etnikum között. Az ország hivatalos nyelve francia, az írástudatlanság a lakosság 21%-át érinti. Vallások: 90% szunnita mohamedán, 9% törzsi vallású, 1% keresztény. „A lakosság 10%-a nomád életmódot folytat, (...) a Niger mentiek halászatból élnek. A Niger völgyében, az öntözött földeken főként gyapotot, rizst, a szárazabb térszinteken földimogyorót termelnek. Mali erősen függ a nemzetközi segélyektől” (web 3).

Niger hivatalos neve Niger Köztársaság. Területe 1 267 000 km², melynek 80%-a homok- és kősvatag. Az ország délnyugati medencevidékén az országnak nevet adó Niger folyó termékeny vidéke található, ahol előfordulnak magas füvel benőtt helyek, azaz szavannák is, melyeken megél néhány főemlős- és nagymacscafaj, sőt még a strucc is. „Nigerben a természetvédelmi területek bonyolult hálózata alakult ki. A legrégebbieket még a francia gyarmaturalom idején jelölték ki” (web 4). Nemzeti parkjai, akárcsak a többi afrikai országoké, részei a természeti világörökségnek. Ebből azonban az őslakosságnak vajmi kevés haszna származik. Ami szinte természetes, hogy Niger lakosságának a száma az elmúlt 20 év alatt 12 450 000-ról, mintegy 26 000 000-ra emelkedett, ami azt jelenti, hogy 13,5 millióval gyarapodott, pedig a csecsemőhalandóság náluk a legnagyobb arányú: 122,23%. A legnagyobb népcsoport a lakosság 56%-át kitevő hausza, de az állam hivatalos nyelve a francia. A lakosság 69,5%-a írástudatlan. Vallások: 80%-uk szunnita mohamedán, 10%-uk keresztény és 10%-uk törzsi vallású.

Ahogy az adatokból kiolvasható, a világon Afrikában a legnagyobb méretű a csecsemőhalandóság. A 2000-es évek elején Maliban és Nigerben is meghaladta a százat, ami azt jelent, hogy az élve született 1 000 gyerek közül 100 nem éri meg az egyéves kort sem. Véleményem szerint ennek legfőbb oka az emberek alultápláltsága, a vízhiány, illetve az ivóvíz szennyezettsége és általában a rossz higiéniai körülmények. De lehetne még tovább is sorolni az okokat.

Forrás: De la Torre Krisztina

Az utóbbi időben a magyar hírközlő eszközökben legtöbbet emlegetett afrikai ország Csád, hivatalos nevén Csád Köztársaság. Területe 1 284 000 km², északi harmadán homoksivatag uralkodik. De itt található a már előbb említett legmagasabb hegycsúcs, az Emi Koussi is. Lakóinak a száma 2023-ban 7 210 200 volt, a becslések szerint 20 év múlva pedig meghaladja majd a 17 500 000-et. A csecsemőhalandóság 93,5%-os. A lakosság népcsoportjai: mintegy 30 % fölötti a szara népcsoport száma, 26%-uk szudáni arab, a többiek kb. 14 etnikumhoz tartozó törzsi nyelveken beszélnek. Az ország hivatalos nyelve a francia és az arab, az írástudatlanok aránya 60%. Vallások: 51% szunnita mohamedán, keresztény – a szaharai államok közül náluk a legtöbb – 35%, törzsi vallású 7%, egyéb 7%. „Az országban gyakoriak az összecsapások és a puccskísérletek. (...) Csád egyike a világ legszegényebb országainak. A hivatali korrupció igen magas. A csádiak döntő többsége igen szegény, akik földművelésből és pásztorkodásból önellátásban élnek. 2003-tól kezdve az ország fő exportcikke a kőolaj” (web 5). Az ország keleti részén több ezer szudáni menekült él.

Aki nem foglalkozik rendszeresen a politikai földrajzzal, más néven társadalomföldrajzzal – mint többek között én is –, annak meglepetést okozhat, hogy a még 2004-ben megjelent *A világ országai* című kiadványban egy országgént tárgyalt Szudánból ma már kettő van. Ennek az oka viszont az, hogy 2011-ben megalakult Dél-Szudán, de ezzel az állammal nem foglalkozom, mert nincs sivatagos területe. Szudánnak, hivatalos nevén a Szudáni Köztársaságnak viszont jelentős része a Szaharához tartozik. „A száraz területeket homokviharok sújtják, ilyen az úgynevezett nabúb, amely teljesen eltakarja a napot. Az ország nyugati részét hatalmas homokkötélpálya építik fel, amelyből szigethegységek emelkednek ki” (web 6). Egyébként a közel 1 500 és a majdnem 2 000 m magas hegyei között folynak össze a Nílus fő ágai, és hömpölyögnek tovább a Núbiai-sivatagon át, mint már említettem, Egyiptomon keresztül bele a Földközi-tengerbe. A maradék Szudán területe 1 886 068 km², lakosságának száma megközelíti a 47 milliót. A csecsemőhalandóság 67,17%-os, az írástudatlanság aránya 54%.

Vallások: szunnita mohamedán 70%, törzsi vallású 25%, római katolikus 3%, anglikán 1%, egyéb 1%. A lakosság többsége létbizonytalanságban él, ezért aki csak teheti, elmenekül, akár még Csádba is. Emlékezzünk rá, 2023-ban milyen véres polgárháború dúlt az országban. Ki hitte volna, hogy ehhez még az orosz-ukrán háborúban hírhedté vált Wagner-csoportnak is volt némi köze. Egyébként az ország lakosságának „70%-a szudáni arab, a maradék 30%: núbiai nua, nuer, bedzsa, dinka, fellata (fulbe), egyéb. Több, mint ötszáz etnikai csoport él ott” (web 6). Az ország hivatalos nyelve az arab és az angol. Szudánnak nemcsak a lakossága van folytonos életveszélyben, hanem az élővilága is, főleg a vadon élő állatai. Mindez annak ellenére, hogy az országban összesen 10 nemzeti parkká nyilvánított területet tartanak számon, viszont a rájuk vonatkozó törvényeket sajnos sokszor nem respektálják.

Végül megjegyzem, hogy az általam felsorolt államok kivétel nélkül ásványkincsekben gazdagok, ami kevésbé van kihasználva, illetve sok esetben egyáltalán nincs.

Forrás: De la Torre Krisztina

Felhasznált irodalom

Web 1: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Szahara_\(sivatag\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szahara_(sivatag)) (Letöltés ideje: 2025.01.06.)

Web 2: A világ országai Földrészekként, és tájanként TOPOGRÁF Térképészet Kft. 2004, Felelős szerkesztő Csák Péter, 271. oldal

Web 3: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mali> (Letöltés ideje: 2025.01.05.)

Web 4: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Niger\(ország\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Niger(ország)) (Letöltés ideje: 2025.01.06.)

Web 5: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Csád> (Letöltés ideje: 2025.01.05.)

Web 6: <https://zh.wikipedia.org/wiki/zh-cn/hu:Szudán> (Letöltés ideje: 2025.01.05.)